

BORBA DALMATINSKIH RADNIKA ZA POBOLJŠANJE EKONOMSKOG POLOŽAJA (1918—1929)

TONČI ŠITIN

Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 331.881(497.18)»1918—1929«

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1984-10-31

Tarifno-štrajkaške akcije dalmatinskog proletarijata, kao sredstva ekonomske borbe koja se vodi na crti afirmacije njegovih klasnih interesa, bile su određene ekonomskom i političkom situacijom koja je vladala u Jugoslaviji uopće i u Dalmaciji posebno, prateći oscilacije u organizacionom razvitku sindikata pod utjecajem KPJ koji su vodili većinu radničkih pokreta.

Pocijepanost i politička opredijeljenost sindikalnog pokreta, s dominantnim komunističkim (CRSVJ i Nezavisni sindikati) i reformističkom (ORS, GRS i URSSJ) strujom, onemogućavala je stvaranje jedinstvene proleterske fronte i u osnovi slabila zajednički klasni otpor radnika u jedinjenom nastupu kapitala.

Predvođene komunistima, mase revolucionarno raspoloženih radnika Dalmacije ulaze u sindikalne organizacije i do sredine 1920. godine u silnom štrajkaškom naletu prisiljavaju buržoaziju na uzmak i popuštanje brojnim radničkim zahtjevima. Situacija se nakon kontrarevolucionarnog udara konsolidirane buržoazije 1920. godine iz temelja mijenja, otvara se jedno novo razdoblje kojemu će biljeg utisnuti žilava i nadalje požrtvovna borba Nezavisnih sindikata ne samo protiv bezobzirne kapitalističke eksploatacije i poništavanja tekovina radničkog zakonodavstva, već i djelovanja oportunističkih i neborbenih reformističkih sindikata koji su zbog suradnje s režimom brzo izgubili naklonost dalmatinskih proletera.

Analiza izvedenih štrajkaških akcija u razdoblju od 1921. do 1929. godine svjedoči o njihovu različitom intenzitetu i sve više prevladavajućem obrambenom karakteru radničke borbe, uz važnu napomenu da je neuspjeha pojedinih akcija, pored policijskog terora, znatno pridonosila pocijepanost sindikalnog pokreta. Premda organizaciono slabi, Nezavisni sindikati ostvarivali su znatno veći utjecaj na neorganizirane radničke mase, uz više ili manje uspješne pokušaje da u konkretnoj borbi za svakodnevne interese radnika zadobiju njihovo povjerenje i podršku.

Ekonomske akcije radnika pod utjecajem KPJ bile su neprijeporan organski dio opće revolucionarne borbe u kojoj se proletarijat sprema za konačni obračun s građanskom sistemom vlasti. Priroda i karakter sindikalnog organiziranja radnika dobivaju tako eminentno političko značenje, sindikati imaju ulogu aktivnog političkog subjekta u razbijanju klasnih okova postojećega građanskog društva.

Stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. godine cjelokupna jugoslavenska socijalna demokracija pozdravila je kao korak naprijed u historiji Južnih Slavena. Nacionalno oslobođenje i ujedinenje južnoslavenskih zemalja Habsburške Monarhije s nezavisnom Srbijom u jedinstvenu jugoslavensku državu bilo je zapravo rezultat dugotrajne borbe i jednog neminovnog procesa objedinjavanja etnički srodnih jugoslavenskih nacija. Socijalno i nacionalno potlačene mase habsburškog carstva, koje su se ponesene idejama oktobarske revolucije i revolucionarnom situacijom u Evropi u borbi protiv crno-žute Monarhije pokazale kao njen presudni grobar, dočekale su prvu

jugoslavensku državu s oduševljenjem i velikim optimizmom. Brzo se, međutim, pokazalo da je Kraljevina SHS, nastala na izrazito nedemokratski i reakcionaran način, od početka bremenita opasnim protivurječnostima, poglavito neriješenim nacionalnim i socijalnim pitanjima koji će potresati zgradu jugoslavenske državne zajednice sve do njezina konačnog sloma. Na brzinu proglašeno ujedinjenje i nametanje hegemonije velikosrpske buržoazije, koja se prikrivala unitarističkom nacionalnom ideologijom i centralistički uređenom državnom zajednicom, praćeno je jednako tako brzim napuštanjem tekovina građanske demokracije i osnovnih principa parlamentarizma, evidentnim u poduzimanju radikalnih mjera protiv narasle aktivnosti revolucionarnog radničkog pokreta.

Ljevica socijalne demokracije vidjela je u stvaranju jedinstvene jugoslavenske nacije ne samo povoljnu priliku za objedinjavanje većeg dijela do tada odvojenih socijaldemokratskih partija i grupa u jedinstvenu jugoslavensku komunističku organizaciju, Socijalističku radničku partiju Jugoslavije (komunista), od 1920. KPJ, već i preduvjet ostvarenja socijalnih zahtjeva klasne borbe proletarijata u iščekivanoj svjetskoj socijalističkoj revoluciji.

Revolucionarno-boljševički orijentirane radničke mase Dalmacije, koje su prije rata preko partijskih i sindikalnih organizacija bile pod utjecajem socijalističkih saveza Austrije i Italije, ponesene idejama Oktobra odlučno istupaju kao pobornici ujedinjenja revolucionarnog radničkog pokreta u Jugoslaviji na podlozi nepomirljive klasne borbe i centralističkog organizacionog ustrojstva. Uočljiv je njihov jedinstven otpor politici socijaldemokratskog oportunitizma i klasne suradnje s buržoazijom u cilju »nacionalne koncentracije« i stabilizacije građanskog poretka. Dok je u drugim krajevima Hrvatske i Jugoslavije dolazilo do oštih idejno-političkih sukoba između socijaldemokratske, a zatim i komunističke, desnice i ljevice, u Dalmaciji je prevaga snaga partijske ljevice bila očigledna. Dalmatinski socijalisti bili su prvi koji su se neposredno nakon formiranja Treće internacionale na svojoj Četvrtoj pokrajinskoj konferenciji Socijaldemokratske stranke Dalmacije 25. ožujka 1919. godine jednoglasno izjasnili za pristup u tu međunarodnu komunističku organizaciju, prihvaćajući ujedno maksimalni socijalistički program.¹ Treba imati na umu da su sindikalni pokret u Dalmaciji u njegovu razvitku u okviru jugoslavenskog radničkog pokreta pratile određene više ili manje izražene specifičnosti koje su bile rezultat naslijeđenih socijaldemokratskih tradicija i ratnog stanja (prisutnost savezničkih vojnih jedinica do 1921. godine), što mu je davalo često izdvojenju fizionomiju i orijentaciju, nedovoljno uočenu i istraženu u našoj suvremenoj historiografiji.

Radi uspješnijeg vođenja klasne borbe protiv ujedinjene buržoazije u Kraljevini SHS, pored stvaranja jedinstvene političke organizacije, odmah se krenulo i na formiranje zajedničke klasne sindikalne organizacije — Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije (CRSVJ) u travnju 1919. godine. Razumije se da je objedinjavanje najvećeg dijela klasnih sindikata u zemlji (osim Slovenije) na principima nepo-

¹ »Četvrti pokrajinski kongres proletarijata«, *Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije* (dalje: IA KPJ), tom IV, Socijalistički pokret u Hrvatskoj i

mirljive klasne borbe i statutarna uspostava organizacionih, akcionih i idejnih veza između CRSVJ i SRPJ (k), imalo ogromnu važnost za jačanje radničkog pokreta i njegov jedinstveni nastup protiv vladajućeg režima. CRSVJ je u kratko vrijeme naglo narastao i u jesen 1920. godine imao čak preko 250.000 članova, što neće dostići nijedna druga sindikalna organizacija do 1941. godine.² Nasuprot izrazitom borbenom poletu i uspjesima revolucionarno raspoloženog proletarijata, treba konstatirati da su organizaciono ustrojstvo klasnih sindikata prilagođeno administrativno-teritorijalnoj podjeli Kraljevine SHS i sve izraženija neslaganja u vodstvu Partije i sindikata (ljeвица i centralisti) činili nepremostive smetnje ujedinjenju sindikalnih organizacija na osnovi jedinstvenih industrijskih saveza, tako da ujedinjenje sindikalnih organizacija u CRSVJ nije provedeno sve do kraja njegova djelovanja u prosincu 1920. godine. Nema sumnje da je podvojenost sindikalnog pokreta na komunistički orijentirane i reformističke sindikate znatno slabila udarnu moć sindikata i kočila njihovu revolucionarnu klasnu borbu.

*

Radnička klasa Dalmacije neposredno po završetku rata u velikom broju stupa u sindikate vjerujući da će organiziranom klasnom borbom popraviti i izmijeniti svoj položaj u društvu. Rat i njegove posljedice najviše su pogodile radničku klasu i seljaštvo. Dalmacija je, kao i ostale jugoslavenske zemlje, iz rata izašla privredno iscrpna s teškoćama koje su još više zaoštrile suprotnosti klasnog društva. Radikalno smanjena poljoprivredna proizvodnja, nedostatak kapitala, inflacija, slabe saobraćajne veze, glad, velika nezaposlenost i drugo ugrožavale su ionako minimalni životni standard najsiromašnijih slojeva dalmatinskog društva. Stalna nezaposlenost omogućavala je poslodavcima da i u periodu poslijeratnog intenziviranja investicione djelatnosti u oblasti industrije maksimalno eksploatiraju radnu snagu, produžavaju radno vrijeme i smanjuju nadnice. Povoljna konjunktura za industriju na nezasićenom jugoslavenskom tržištu i ubrzani proces urbanizacije imali su za posljedicu naglo uvećanje radničke klase, premda se tu radi o radnicima prve generacije koja je još uvijek čvrsto vezana za selo. Prema statistikama socijalnog osiguranja godine 1920. na području Dalmacije bilo je oko 12.000 osiguranih radnika (na području Hrvatske i Slavonije oko 100.000), bez rudara i željezničara, što ipak čini vrlo malen dio radnog stanovništva. Pored toga kvalifikaciona struktura zaposlenih radnika bila je nepovoljna, dok je pojava najčešće nepismenih industrijaliziranih seljaka (seljaka-radnika), zatim zapošljavanje stranih radnika, žena i maloljetne radne snage u osnovi slabila jačanje klasne svijesti i prihvaćanje neophodnosti sindikalnog organiziranja.³

Poslijeratni ubrzani tempo privrednog razvitka malo je koristio radničkoj klasi. Nezadovoljni materijalnim i političkim položajem radnici su pokazali visoku umješnost samoobrane, spoznavajući vrijednost

² »50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta u Jugoslaviji«, Beograd 1969, str. 65—66; Arhiv CK KPJ, fond Komunističke internacionale (KI), 1921/2.

³ *Almanah Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1921—1922*, III, Zagreb, s. a., str. 202; usp. M. Kolar-Dimitrijević, »O socijalnoj strukturi radništva Hrvatske u razdoblju između dva rata«, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP), 1/1970, str. 81—102.

dobre organizacije u borbi za svoja ljudska prava. U mnogim mjestima širom Dalmacije osnivaju se sindikalne podružnice, povjereništva i mje-sna sindikalna vijeća u kojima su organizirani radnici pokretali borbene akcije i otvoreno se izjašnjavali protiv vladajuće buržoazije nove države. Do sredine 1920. godine u organizacijama revolucionarnih sindikata u Dalmaciji (CRSOJ) bilo je oko 8.000 članova, u Hrvatskoj i Slavoniji oko 65.000, dok je u jesen iste godine ujedinjeni sindikalni pokret u zemlji imao oko 250.000 organiziranih radnika.⁴

*

U ekonomskim borbama radničke klase štrajkovi i tarifni pokreti predstavljali su vrlo važnu komponentu. Oni su se uklapali u opću klasnu borbu proletarijata i predstavljali zapravo najjače oruđe sindikalne borbe. Treba odmah istaći da je spomenuta polarizacija snaga u sindikalnom pokretu utjecala na to da shvaćanja *revolucionarnih* (CRSVJ do prosinca 1920, a od 1921. do 1929. godine Međusavezni sindikalni odbor, odnosno popularni Nezavisni sindikati) i *reformističkih* sindikata (Opći radnički savez, Glavni radnički savez, odnosno Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije od osnutka 1925. godine) o zadacima i sredstvima ekonomske borbe radnika nisu bila istovjetna i da su razlike u prilazima tom problemu zapravo proizlazile iz različitih pristupa osnovama teorijskih stavova i sadržaju strategije i taktike radničkog pokreta u nas. Dak su socijalistički, reformistički sindikati insistirali na »neutralnosti« i političkoj pasivnosti sindikata koji u okviru kapitalističkog sistema svoju aktivnost trebaju ograničiti samo na vođenje ekonomske borbe proletarijata i poboljšanje uvjeta života i rada radnika, dotle su revolucionarni sindikati stali na stajalište da ekonomska borba između rada i kapitala ima i politički karakter i da revolucionarnoklasna borba sindikata treba da bude vođena od strane Komunističke partije s ciljem promjene društvenog sistema.

Izbjegavanje klasne borbe reformistički sindikati pravdali su nezrelošću društveno-ekonomskih uvjeta i nespremnošću subjektivnog faktora, zbog čega su i smatrali da treba tek raditi na buđenju klasne svijesti i organizaciji proletarijata. Budući da je socijalističko društvo neminovno na određenom stupnju društvenog razvitka, socijalreformisti su govorili da stvari treba promatrati na dužu stazu koristeći se buržoaskim parlamentarizmom, odnosno općepoznatim pravom glasa, zbora, udruživanja, štampe, zahtjevima iz oblasti radničkog zakonodavstva i drugim mjerama koje imaju za cilj ublažavanje štetnih posljedica kapitalističke proizvodnje. U isticanju njihovih političkih zahtjeva primjetan je oportunistički i nastojanje da se izbjegnju svi sukobi s režimom, zbog čega su više inzistirali na ekonomskim i socijalnim zahtjevima uz primjenu metoda pregovora i slanje raznih rezolucija i memoranduma poslodavcima. Vodstvo socijalistički orijentiranih sindikata, uglavnom dobro plaćena sindikalna birokracija koja se odvojila od radničke klase, svojom je sporazumaškom praksom objektivno išlo na ruku antiradničkoj

⁴ »Položaj radništva Jugoslavije«, Izvještaj Izvršnog odbora Centralnog međusaveznog sindikalnog odbora za Zemaljsku konferenciju Nezavisnih sindikata, Beograd 1923, str. 59; »Izvještaj F. Filipovića o radu SRPJ(k), Radničke novine, Beograd br. 145—147 17—19 VI 1920

politici režima, zbog čega je od njega bilo na različite načine protežirano i tolerirano.

Nasuprot tome revolucionarni sindikati, predvođeni Komunističkom partijom, odlučno su bili na pozicijama klasne borbe i socijalne revolucije, smatrajući da je taktika ekonomske borbe tek jedan segment šire strategije klasne borbe radničke klase koja je u uvjetima zabrane djelovanja svoje avangarde prisiljena svoju političku opredijeljenost prikrivati raznim formama ekonomske borbe. U jedinstvenoj klasnoj borbi, smatrali su komunisti, podjednako se očituje ekonomska i politička pozicija sindikata, upravljena koliko ograničavanju kapitalističke eksploatacije radničke klase unutar građanskog društva, toliko i radikalnom ukidanju ne samo tog izrabljivanja već i građanskog društva kao takvog. Na tragu klasika naučnog socijalizma revolucionarni sindikati su isticali da ekonomskom borbom radnička klasa može donekle poboljšati svoj položaj, ali ne smije zaboraviti da je njen osnovni zadatak ukidanje kapitalističkog poretka i definitivno oslobođenje rada. Sindikati, kao »niže organizacije radničke klase«, isticao je Marx, moraju potpomagati svaki socijalni i politički pokret koji vodi rušenju kapitalističkog poretka i uspostavi diktature proleterijata. To je prvenstvo političkih nad ekonomskim zadacima radničke klase kasnije isticao i Lenjin boreći se protiv ideje »političke neutralnosti« sindikata, u čemu je vidio opasnost da se proleterijat skrene s puta za svoje konačno oslobođenje. KPJ također je osuđivala teoriju o neutralnosti sindikata, ali i njihovu »političku nezavisnost« ukoliko je ona dovodila u pitanje jedinstvo Partije i sindikata i rukovodeću ulogu avangarde radničke klase.⁵

Komunistima je bilo jasno da u uvjetima polarizacije političkog i sindikalnog pokreta neposredno nakon stvaranja Kraljevine SHS, kada su sindikati preuzimali i ulogu legalnih političkih organizacija, upravo ta radnička udruženja pod vodstvom Partije vode ekonomsku borbu kao neprijeporan dio opće revolucionarne klasne borbe pridonoseći u isto vrijeme stvaranju neophodnog jedinstva radničkog pokreta, sazrijevanju radničke klase i jačanju njene proleterske solidarnosti. Razumije se da je borba KPJ za organizaciono i akciono jedinstvo radničke klase odmah naišla na zid otpora režima i građanskih snaga koje su osnivanjem svojih sindikata nastojale otupiti oštricu revolucionarne akcije radničke klase, oslabiti njen jedinstven nastup i koncentriranu borbu za potpuno obaranje sistema najamnog rada.

*

Štrajkaška aktivnost u Kraljevini SHS, pa tako i u Dalmaciji, 1919. i 1920. godine ukazuje na opću ofanzivu radničke klase, uvjetovanu posljedicama teškog ekonomskog položaja, nepazoslenosti i naglog porasta cijena.* Buržoazija je, uplašena općom revolucionarnom klimom, bila prisiljena na povlačenje uz brojne ekonomske, političke i socijalne

⁵ Usp. J. Čazi, *Nezavisni sindikati*, knj. II, Zagreb 1964, str. 95—112; K. Marks, *Beda filozofije*, Beograd 1946, str. 155 i d.; Lenjin — Staljin, *O sindikatima*, Beograd 1949; D. Putnik, »Lenjinova koncepcija sindikata«, *Sindikati*, Beograd 1970, br. 4.

* Podaci koje donosimo za područje Dalmacije do 1921. god. ne odnose se na dijelove koji su bili pod talijanskom okupacijom: kotare Benkovac, Zadar, Knin, Šibenik i Hvar, te općine Mljet, Lećeveca, Muć, Trogir, Vrlika, Blato, Vela Luka i Korčula.

ustupke radničkoj klasi, bojeći se daljnjeg zaoštavanja klasnih sukoba koji su mogli dovesti u pitanje i sam opstanak kapitalističkog poretka. Radnici Dalmacije, usprkos stalnom formiranju novih sindikalnih organizacija u okviru ORS-a, bili su dobrim dijelom još neorganizirani, pa su i mnogi tarifni pokreti izbijali spontano, mada su se često pretvarali u štrajkove ako bi poslodavac odbijao da potpiše kolektivne radne ugovore ili tarifne ugovore kojima se određivala visina nadnica, radno vrijeme i dužina odmora, prijem i otpust radnika i dr.

Početakom 1919. godine mnoge radne akcije u Dalmaciji završile su potpisivanjem vrlo povoljnih kolektivnih ugovora. Ustrajnom borbom radnici su brzo uspjeli izvojevati pobjede trajnijeg značenja. Jedan od najvećih uspjeha bilo je svakako, proglašenje osmosatnog radnog vremena čak od 17. ožujka 1919, što su vodstva sindikalnih organizacija u Dalmaciji, prema pisanju glasila SDS Dalmacije *Radničke novine*, provela bez štrajkova, uvjereni »da su nam mase zrele, svijesne i kompaktne usprkos talijanskog imperijalizma i jugoslavenskog nacionalizma«. ⁶ Među prvima sindikati u Dalmaciji ukinuli su, putem kolektivnog ugovora, i noćni rad u svim pekarama, a izvojevane su i brojne druge tekovine od nedjeljnog odmora, stalnog prilagođavanja kolektivnih i tarifnih ugovora promjenama na tržištu, ukidanja akordnog rada do priznavanja sindikalnih organizacija kao legalnih radničkih predstavnika u poduzećima i dr. Razumije se da je poštivanje spomenutih tekovina u najvećoj mjeri ovisilo o snazi sindikalne organizacije da se bori za njihovo uvažavanje i primjenu. Zanimljivo je da su pored štrajkova 1919. godine i zborovi radnika bili efikasno sredstvo borbe radnika, na kojima se dizao glas protesta zbog nepovoljnog stambenog stanja najsiromašnjih dijelova stanovništva, pitanja zaposlenja, nadnica i drugih pitanja. Tako je npr. na velikoj javnoj skupštini splitskih radnika, koju je organizirao Akcioni odbor za utemeljenje ORS-a, već 22. prosinca 1918. godine istaknut uspješan rad sindikata na obnovi pokreta u Makarskoj, Pučišću, Sinju i Imotskom. Javno je proklamirana namjera da se ORS neće ograničiti isključivo na strukovnu borbu, već da će djelovati i na političkom, prosvjetnom i agitacionom polju. ⁷ Početkom veljače 1919. godine Politički odbor SDS za Dalmaciju, ORS i Opći zemljoradnički skup uputili su Pokrajinskoj vladi rezoluciju u kojoj zahtijevaju poduzimanje hitnih mjera zbog povećane »nestašice rada i prehrane«, ⁸ a sredinom travnja 1919. god. podružnica ORS-a u Dubrovniku uputila je, na temelju brojnih skupština radnika pojedinih struka, organima vlasti Memorandum u kojemu se traži poboljšanje aprovizacije sa hranom. ⁹ Spomenimo ovdje i veliku protestnu skupštinu u Sinju, koju su organizirali povjereništvo SRPJ(k) i Mjesno radničko-sindikalno vijeće 18. prosinca 1919. godine, kada su okupljeni radnici usvojili rezoluciju u kojoj se protestira protiv skupoće i ugnjetanja radnika od strane kapitalista. ¹⁰ Da bi se u štrajkašku taktiku unijelo više organiziranosti, izbjegla dotadašnja spontanost i nekoordiniranost narasle tarifne i štrajkaške aktivnosti početkom 1920. plenum CRSVJ

⁶ *Radničke novine*, Split, 15. III 1919.

⁷ *Isto*, 22. XII 1918.

⁸ *Isto*, 8. II 1919.

⁹ v. M. Kapović, Radnički pokret u Dubrovniku (1897—1929), *Dubrovnik*, 3/1964, str. 12—13.

¹⁰ *Oslobođenje*, Split 28. XII 1919.

bio je usvojio i Pravilnik o štrajkovima.¹¹ Revolucionarni sindikati željeli su zaustaviti male lokalne štrajkove i pokretati takve generalne štrajkove koji bi mijenjali životne uvjete tisuća radnika određene industrijske grane, ali u tome nisu zabilježeni veći uspjesi.

Pored ekonomskih štrajkova i brojnih tarifnih pokreta tih je godina bio vođen i čitav niz izrazito političkih štrajkova i štrajkova solidarnosti (npr. u znak protesta protiv vojne intervencije u Sovjetskom Savezu i Mađarskoj i dr.). Radnička štampa nije, dakako, uspjela registrirati sve štrajkove i tarifne pokrete, o mnogima je izvještavala tek fragmentarno ili se po njihovu završetku osvrtała na postignute uspjehe. Tek su poneki štrajkovi, zbog svoje važnosti, broja učesnika i dužine trajanja, bili predmet iscrpnije analize kako toka pregovora s poslodavcima tako i podrške opravdanim zahtjevima radnika. Konsolidirana buržoaska vlast od 1920. godine postepeno je preuzimala inicijativu u svoje ruke i pripremala se za konačni obračun s revolucionarnim radničkim pokretom. Otpori radničkim zahtjevima postaju sve češća pojava, a neriješena organizaciona pitanja radničkog pokreta slaba točka koja će olakšati buržoasku protuofanzivu. Štrajkaški pokret početkom 1920. godine dostiže na području cijele Jugoslavije svoj vrhunac.

Prema izvještaju inspekcije rada u Splitu u neokupiranom dijelu Dalmacije, kojemu je pripadalo manje od polovicu svih poduzeća 1920. godine, bilo je ukupno sedam radničkih pokreta u 31 poduzeću, sa 1.902 učesnika.¹² Ako se ima na umu da su inspekcije rada bile isključivo birokratske institucije koje nisu pratile rad svih poduzeća i vršile strog nadzor nad izvršenjem propisa zakona, uredba i naredba radničke zaštite, te da je njihov rad često bio predmetom kritike komunista i revolucionarnih sindikata, onda se teško može povjerovati i u potpunu ispravnost navedenog relativno malog broj radničkih pokreta. Koristeći okolnosti slamanja generalnog štrajka željezničara u Kraljevini SHS uz značajnu asistenciju američkih kontrolnih snaga u Splitu i srednjoj Dalmaciji, Pokrajinska vlada na čelu s drom Krsteljom iznenada je 26. travnja 1920. godine zabranila djelatnost KPJ i CRSV, zatvorila radničke domove i pohapsila radničke prvake optužujući ih za talijanske agente i suradnju s neprijateljima. Sačuvana dokumentacija svjedoči o zabrinutosti dalmatinske buržoazije razvitkom revolucionarnog radničkog pokreta i brižljivo pripremanom udaru reakcije koji je čak osam mjeseci prije zloglasne Obznane stavio klasni radnički pokret u Dalmaciji (neokupirani dio) izvan zakona.¹³ Mjerama terora i progonima, koji će biti legalizirani donošenjem Obznane i Zakona o zaštiti države, naglo je presječen jedan dinamičan period u povijesti radničkih borbi za poboljšanje ekonomskog i političkog položaja radnika. Sindikalna aktivnost dalmatinskog proletarijata izgubila je u intenzitetu, ali je ipak nakon svih zabrana i smetnji krajem 1921. godine došlo do obnove sindikalnog pokreta na bazi partijsko-političke nezavisnosti osnivanjem Međusaveznog sindikalnog odbora, popularnih *Nezavisnih sindikata*, koji su zapravo produžili rad CRSVJ.¹⁴

¹¹ *Nova istina*, Zagreb, 27. II 1920.

¹² »Godišnjak o radu Ministarstva socijalne politike u god. 1918—1921«, Izvještaj inspekcije rada Split 1920.

¹³ *Novi list*, Zagreb, 27. IV 1920; *Obzor*, 27. IV 1920; *Novo doba*, 26. IV 1920.

¹⁴ M. Nikolić, Osnivanje Nezavisnih sindikata 1921. godine, zbornik: *Tito, radnička klasa i sindikati*, Beograd 1979, str. 113—133; J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, knj. I, Zagreb 1962, str. 63—69, 132—136.

Obnova rada klasnog sindikalnog pokreta u Dalmaciji, međutim, nailazila je na nepremostive poteškoće kod buržoaske vlasti i samovolje policije koja je organizacije Nezavisnih sindikata proglašavala »komunističkim« i tako im priječila svaku mogućnost legalnog djelovanja. U Dalmaciji je, kao i drugdje, buržoaski kontrarevolucionarni udar bio korišten za novu opću ofenzivu kapitala na teško izvojevane radničke tekovine. Uslijedilo je masovno otkazivanje kolektivnih ugovora, zavedena pretjerana eksploatacija radničke klase, smanjivane nadnice, protjerivani radnički povjerenici i dr. Zbog snažnog pritiska režima, rascjepa sindikalnog pokreta izazvanog djelovanjem centrumaša i sve oštrije frakcijske borbe u vodstvu jugoslavenskog komunističkog pokreta, proces obnove revolucionarnih sindikata na širem frontu bio je dosta usporen i umrtvljen. Dakako, svi su ti momenti djelovali i na ekonomsku borbu radničke klase u Dalmaciji, usprkos činjenici što se ne može govoriti o razarajućem utjecaju slabih reformističkih sindikata na idejno i organizaciono jedinstvo dalmatinskog radničkog pokreta.

Usprkos spomenutim poteškoćama štrajkaška aktivnost u Dalmaciji u periodu od 1921. do 1928. godine bila je intenzivna i odnosila se uglavnom na borbu za otvaranje sindikalnih organizacija, za poštivanje kolektivnih ugovora, pravo štrajka i osiguranje nezaposlenih, protiv uvođenja akordnog rada, protiv produženja radnog vremena i sniženja nadnica i dr.

U oskudici relevantnih izvora o raznovrsnoj i relativno bogatoj tarifno-štrajkaškoj aktivnosti radničke klase u Dalmaciji, poslužiti ćemo se u ovom prikazu izvještajima Inspekcije rada u Splitu koji su sadržani u »Godišnjaku o radu Ministarstva socijalne politike u god. 1918—1921.« i kasnijim godišnjim izvještajima o poslovanju Inspekcije rada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.*

Treba istaknuti, međutim, da su inspekcije rada, pa tako i ona u Splitu, registrirale samo one borbe radničke klase koje su vođene u poduzećima pod njezinim nadzorom. Tako je, zapravo, najveći broj borbi koje su bile spontanog karaktera i bez odobrenja sindikalnih organizacija, ostao neregistriran. No, i pored toga evidencija Oblasne inspekcije rada u Splitu omogućava da se, barem i približno, ocijeni veličina napora i požrtvovnost radničke klase i njenih sindikalnih organizacija u Dalmaciji na polju otpora kapitalističkom režimu i njegovoj pojačanoj ofanzivi na revolucionarni radnički pokret na ovom prostoru.

Na temelju spomenutih izvora na području Oblasne inspekcije rada 1921. godine bilo je 9 tarifnih pokreta u 137 poduzeća sa 2.906 zainteresiranih radnika (8 je riješeno u korist radnika) i 2 štrajka sa 578 radnika (u tvornici cementa u Ravnicama kod Omiša i građevinari u Splitu).

Godine 1922, prema istom izvoru, na području Inspekcije rada u Splitu bilo je 19 radničkih pokreta u 176 poduzeća s 5.491 zainteresiranim radnikom (6 je završilo punim uspjehom, 10 djelomično, a 3 neuspjehom). Značajniji su bili štrajkovi u tvornici cementa u Majdanu, rudara iz Siverića-Velušića, postolara u Splitu i tipografa u Dubrov-

* Na temelju Zakona o inspekciji rada od 31. XII 1921. god. teritorij Kraljevine SHS bio je podijeljen na 10 oblasnih inspekcija rada. Oblasna inspekcija rada u Splitu nadzirala je područje splitske, dubrovačke i zetske oblasti, kao i područje svih teritorijalnih voda Jadrana.

niku. Većinu štrajkova u toku 1921. i 1922. godine vodili su komunisti, s tim da su najuspješnije akcije bile tamo gdje su djelovale jake organizacije. Osnovna značajka gotovo svih štrajkova bila je, za razliku od onih iz prethodnih godina, da su imali obrambeni karakter, tj. bio im je glavni cilj čuvanje ranije izvojevanih tekovina u okviru samo jedne struke ili poduzeća. S obzirom na stanje sindikalne organiziranosti ne mali broj ekonomskih akcija izbijao je iz revolta i spontano, premda su i u pozadini takvih štrajkova pretežno neorganiziranih radnika bili ili su se u toku akcije nametnuli najčešće komunisti. Osnovni smisao njihove sindikalne taktike, artikuliran u akcionim programima i drugim dokumentima usvajanim na kongresima i konferencijama Nezavisnih sindikata i KPJ, bio je usmjeren na stalno atakiranje širokih radnih masa protiv kapitala, korištenja svih mogućnosti da se drži stalna veza s radničkom klasom i u konkretnoj borbi za njihove nadnice, kraće radno vrijeme, bolje uvjete rada i borbu protiv skupoće, stiče i čuva povjerenje organiziranih i neorganiziranih radnika. Ukratko, samo jedinstvenim nastupom proletarijata, mimo rascjepkanosti i političke podijeljenosti sindikalnog pokreta, moguća je djelotvorna klasna akcija koja će prisiliti ujedinjene kapitaliste na poštivanje socijalno-političkog zakonodavstva, ne zaboravljajući pri tom da se socijalna pitanja mogu riješiti ne u okvirima kapitalističkog društva već na njegovim ruševinama.

Na Prvoj zemaljskoj konferenciji Nezavisnih sindikata, održanoj krajem siječnja 1923. godine, analizirana je štrajkaškotarifna aktivnost sindikata i tom je prilikom istaknuto da je teror režima i razbijenost sindikalnih organizacija uvelike otežala vođenje štrajkova i tarifnih pokreta. Zabrana rada sindikalnih organizacija 1920. godine, veliko smanjenje broja njihova članstva, progoni sindikalnih i partijskih funkcionara, ipak nisu u potpunosti likvidirali sindikalne organizacije i njihovu aktivnost. Težak ekonomski položaj radničke klase, porast nezaposlenosti i pojačana eksploatacija nagnali su radničku klasu da se bori s domaćom i stranom (najviše talijanskom) buržoazijom, istina ne više velikim generalnim štrajkovima, već manjim pokretima koji su često silom gušeni i onemogućavani. Sindikalne organizacije još nisu bile u stanju (posebno je to bilo važno za Dalmaciju) okupiti i mobilizirati nove radnike i nisu se najbolje snalazile u izvanrednim političkim prilikama. »Posleratne mase«, kaže se u izvještaju Izvršnog odbora Centralnog međusaveznog sindikalnog odbora za Zemaljsku konferenciju Nezavisnih sindikata, »nisu dobile dovoljno socijalističkog obrazovanja, i makar da su učestvovala u mnogim štrajkovima i znatnim akcijama pa čak i u akcijama internacionalnog karaktera, one su ostale još uvek i suviše sirove i neizrađene. Tim masama pridružile su se za posljednje dve godine terora mnoge nove proleterske mase, koje dosad uopće nisu vidjele sindikat i nemaju ni najosnovnijeg pojma o svome klasnom položaju i o potrebi organizacije. Raspoloženje radnika za organizaciju nije zadovoljavajuće. A za to leže uzroci u tome što je masa mahom sirova i neobrađena, ostala bez funkcionera i što je dugim terorom i velikom bedom u kojoj živi izgubljen svaki smisao ne samo za organizaciju nego i za društveni život uopšte.«¹⁵ U usvojenoj Rezoluciji o

¹⁵ »Položaj radničke klase u Jugoslaviji«, Izvještaj Izvršnog odbora Centralnog međusaveznog sindikalnog odbora za Zemaljsku konferenciju Nezavisnih sindikata, Beograd 1922, str. 38—39.

akcionom programu i taktici CRSOJ (Nezavisnih sindikata) Konferencija je tražila od sindikata da reorganiziraju svoje saveze i formiraju sindikalne organizacije industrijskog tipa, što je značilo usvajanje principa: jedno poduzeće — jedan savez. Taj je proces trebao teći uporedo sa širenjem i jačanjem postojećih sindikata uz korištenje cjelokupnog dotadašnjeg iskustva u borbi protiv kapitalista, pri čemu je oblicima širenja utjecaja na radničke mase pridavana naročita pažnja.¹⁶

Posebno mjesto u štrajkaško-tarifnim pokretima u Dalmaciji 1923. godine pripada generalnom štrajku pomoraca koji je trajao čak 65 dana, od lipnja do kolovoza, a u njemu je učestvovalo 3.000 mornara sa 72 broda. Pomorci su tražili poboljšanje uvjeta rada i povišenje nadnica, što su brodovlasnici odbili i postavili zahtjev da se štrajk uguši. Mada je Savez pomoraca bio u sastavu reformističkog Glavnog radničkog saveza, upravo su Nezavisni sindikati, pred opasnošću da štrajk bude ugušen, stali na stranu pomoraca i natjerali reformiste na zajedničku borbu i akciono jedinstvo sindikata. Štrajk je, usprkos velikoj podršci jugoslavenskog proletarijata, ipak na kraju bio brutalno ugušen, uhapšeni su mnogi mornari, a unutar samih štrajkaša došlo je do rascjepa. Usprkos tome Nezavisni sindikati učvrstili su svoju popularnost i na ovom konkretnom slučaju pokazali koliko je za radničku klasu važno akciono jedinstvo i složni revolucionarni istup.¹⁷

U izvještaju Inspekcije rada u Splitu o poslovanju u 1923. godini navodi se da je te godine u Dalmaciji bilo 8 tarifnih pokreta u 139 poduzeća sa 3.815 zainteresiranih radnika, odnosno 6 štrajkova sa 1.126 štrajkaša.¹⁸

Godine 1924. u Dalmaciji bilans tarifno-štrajkaških akcija bio je osjetno slab. Zabilježena su samo 4 tarifna pokreta u 15 poduzeća sa 233 zainteresirana radnika, dok je iste godine bilo 10 štrajkova u kojima je učestvovalo tek 1.296 štrajkaša (najviše cementaša u okolici Splita).¹⁹

Ova oseka radničkih pokreta posljedica je već duže reakcije buržoaske vlasti, zabrane Nezavisne radničke partije Jugoslavije i ponovno Nezavisnih sindikata, neprestanih progona sindikalnih i partijskih aktivista, ali i porasta nezaposlenosti i sistematske eksploatacije radničke klase. »Indeks radničkih nadnica i skupoće«, rečeno je u Izvještaju na I kongresu Radničkih komora 1924. godine u Lazarevcu, »pokazuje da su sadašnje nadnice za čitavu jednu trećinu niže od nužnog minimuma za egzistenciju s obzirom na današnju skupoću života i da one nisu dostigle nigdje svoju predratnu visinu«. Ovaj kongres je, što je za nas posebno interesantno, istakao i »neotpornost radnika« kao jedan od važnih faktora njihova općeg položaja. »Radnici su izvanredno slabo organizovani. Od prilike na pola miliona industrijskih i zanatskih radnika jedva ih je organizovano do 40.000 što ne čini ni 10 posto, kod saobraćajnih radnika jedva 3 posto, a kod poljoprivrednika ni 0,1 posto. Ogromna masa radnika je potpuno bez klasne svesti, i u koliko učestvuje u javnom životu ona je ponesena plemenskim i religioznim osjećanjima, kao i masa naših seljaka, te ide za plemenskim i religioznim

¹⁶ *Radnička štampa*, Beograd, 30. III 1923.

¹⁷ *Radnik*, Beograd, 28. VI 1923; *Organizovani radnik*, Beograd, 8. VII 1923; *Borba*, 27. VII, 23. VIII, 6. IX 1923; *Slobodna riječ*, Zagreb, 7. IX 1923.

¹⁸ Izvještaj Inspekcije rada Kraljevine SHS o poslovanju u godini 1923, str. 133.

¹⁹ Isto, godina 1924.

partijama. Organizovani deo proletarijata opet pocepan je i međusobno teško zavađen.²⁰ Premda ove ocjene treba uzeti s razumljivom kritičnosti, to prije što dolaze od komorske birokracije koja je i ovom prilikom pokušavala ponuditi »jednu zajedničku rezoluciju cele klase«, ona bez sumnje upozorava na bitni problem — idejnu i akcionu razjedinjenost radničke klase koja je neminovno imala svog odraza i na njenu štrajkašku aktivnost.

Zabrana rada Nezavisnih sindikata svakako je utjecala na slabljenje pokreta i skretanje pažnje na organizacione probleme. Pored toga, privredna recesija, koja je pogodila mnoge privredne grane i vodila daljnjoj besposlici, odrazila se također na kvalitet i sadržaj radničkih pokreta. Broj štrajkova se smanjivao a radnici su čuvali posao boreći se za obranu stečenih pozicija. Treba, međutim, imati u vidu da su se revolucionarni sindikati pod utjecajem KPJ u to vrijeme angažirali u brojnim političkim akcijama, od organiziranja radničkih zborova i demonstracija protiv režima do izuzetno uspješnih sukoba obrambenih četa i konačnog likvidiranja nacionalističkih snaga Orjune, čije su zloglasne čete kružile Splitom i napadale partijske i sindikalne zborove i zlostavljale njihove funkcionere.²¹

Tarifno-štrajkaški pokreti vođeni u razdoblju 1921—1924. godine svjedoče ipak o dosta živoj i istrajnoj borbi radnika na ekonomskom polju, to više što su oni vođeni pod režimom Zakona o zaštiti države, koji je zabranjivao štrajkove u državnim poduzećima. Štrajkaška aktivnost u spomenutom periodu bila je pouzdani pokazatelj koliko se, kojim kvalitetom i intenzitetom, revolucionarni sindikalni pokret u Dalmaciji oporavljao od udaraca nanesenih Obznanom i Zakonom o zaštiti države.

*

Nepovoljna privredna kretanja, obilježena deflacionom monetarnom politikom od 1924. godine, i kreditna kriza koja je pogodila pojedine industrijske djelatnosti odražavale su se i na akciji radničke klase.²² Karakter štrajkaške borbe mijenja se u pravcu organiziranja tek blagih akcija pojedinih struka ili čak radionica za veće poštivanje kolektivnih ugovora i zakonskih propisa, dok sindikati prestaju biti moćna organizaciona snaga sposobna za djelotvornije akcije. Ta je tendencija potrajala sve do 1929. godine, s tim da su u tom razdoblju brojne akcije obrambenog karaktera završavale polovičnim uspjehom ili pak neuspjehom. U svakom slučaju proletarijat Dalmacije, predvođen komunistima, pokazivao je u egzistencijalnoj borbi protiv nasrtaja kapitala ogromnu požrtvovnost i istrajnost koja je ne jednom zapanjila organe vlasti i sve njegove političke protivnike, to prije što je broj sindikalno organiziranih radnika 1926. godine još uvijek bio među najmanjima u zemlji i iznosio ukupno 258 članova raspoređenih u 6 podružnica samo tri sindikalna saveza. U izvještaju Izvršnog odbora CRSOJ za kongres

²⁰ Zapisnik I kongresa Radničkih komora u Lazarevcu 16. i Beogradu 17. XI 1924. g., Beograd 1925, str. 64—65.

²¹ Usp. T. Šitin, »Revolucionarni radnički pokret u Dalmaciji u vrijeme djelovanja Nezavisne partije Jugoslavije«, *Zadarska revija*, 5—6/1979, str. 467—482.

²² Više o tome v.: R. Bičanić, »Ekonomske promjene u Hrvatskoj izazvane stvaranjem Jugoslavije 1918«, *Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske*, Zagreb 1967, str. 90—91; S. M. Kukuljević, *Industrija Jugoslavije 1918—1938*, Beograd 1941, str. 457—522.

Nezavisnih sindikata 1927. godine iznesen je podatak da revolucionarni sindikati u Dalmaciji imaju svega 0,9 posto članova od broja osiguranih radnika, premda je njihov ideološki utjecaj na masu znatno veći.²³ Kažimo samo da je sindikalni rad vodstva dalmatinske partijske organizacije u to vrijeme bio stalno pod lupom kritike oportunističke desne frakcije u vrhovima Nezavisnih sindikata, što je još više produbljavalo za pokret štetne grupaške sukobe.

Godine 1925. u Dalmaciji su od Inspekcije rada evidentirana 4 tarifna pokreta u 58 poduzeća sa 95 zainteresiranih radnika, odnosno 7 štrajkova sa 169 štrajkaša. Prema jednom drugom izvoru, u Splitu je 1929. godine u samo tri glavna štrajka, drvodjelaca, građevinara i obalaca, uspješno učestvovalo preko 1.200 radnika.²⁴

Splitska inspekcija rada zabilježila je 1926. godine dva tarifna pokreta u 16 poduzeća s učešćem od 193 radnika. U Dalmaciji su te godine također bila 4 štrajka, u kojima je učestvovao 1.051 štrajkaš.

Posebno je 1926. godine širom zemlje odjeknuo štrajk oko 800 radnika cementne industrije u tvornici »Dalmatia« u Kaštel Sućurcu kod Splita, koji su zahtijevali poboljšanje svog ekonomskog položaja (uprava tvornice, koja je bila u rukama talijanskog kapitala, bila je odlučila da radnicima smanji plaću za 8 posto kako bi namirila svoje zakonske obaveze prema općini) i uz teške žrtve ipak u tome uspjeli. Od 16. srpnja do 19. kolovoza (34 dana) radnici tvornice u Sućurcu, podržani priložima radničke klase iz svih krajeva Jugoslavije i bodreni pisanjem niza naprednih listova, uz najveće napore i odricanja vodili su uspješan štrajk i doveli ga do pobjedonosnog završetka. Uprava tvornice, uplašena mogućnošću proširenja štrajka i na ostale radnike cementne industrije, odustala je od namjeravanog smanjenja nadnica, nakon čega je štrajk bio okončan. I ovom prilikom su Nezavisni sindikati, bez obzira na činjenicu što nisu mogli okupiti veći broj radnika, odigrali značajnu ulogu u sakupljanju novčane pomoći i organiziranju protesta protiv terora policije i žandarmerije, koja je na sve moguće načine nastojala razbiti štrajkaški odbor.²⁵

Obrambena tarifna i štrajkaška aktivnost u Dalmaciji odvija se uz sve poteškoće i naredne 1927. godine. Evidentirana su 3 tarifna pokreta u 28 poduzeća, sa 102 radnika i 7 štrajkova u kojima je učestvovalo 719 štrajkaša (značajniji je bio štrajk drvodjelskih radnika u Splitu, zatim dva štrajka u tvornici cementa Ravnice kod Omiša, štrajk obalnih radnika u Metkoviću i dr.).²⁶

Inspekcija rada u 1928. godini zabilježila je samo jedan tarifni pokret u 26 poduzeća sa 43 zainteresiranih radnika, odnosno 3 štrajka sa 325 radnika (štrajk cementaša i krojačkih radnika u Splitu i Dubrovniku).²⁷

²³ »Izvjestaj za 1923—1927. godinu podnesen Prvom kongresu Nezavisnih sindikata (CRSOJ) održanom juna 1927. u Beogradu«, Beograd 1927, str. 22—23.

²⁴ D. Gizdić, *Dalmacija 1941*, Zagreb 1959, str. 46.

²⁵ Isti, O razvoju dalmatinske cementne industrije i o klasnoj borbi u njoj do početka Narodnooslobodilačke borbe, *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, br. 1, Split 1970, str. 171—174; *Organizovani radnik*, Zagreb, 9. IX, 22. VII, 29. VII, 12. VIII, 19. VIII, 2. IX 1926; *Borba*, 28. VIII 1926.

²⁶ Izvjestaj Inspekcije rada SHS za 1927, Beograd 1927, str. 116—117; *Organizovani radnik*, 8. IX 1927; J. Cazi, *Nezavisni sindikati*, knj. III, sv. II, Zagreb 1967, str. 540.

Krizna situacija u pojedinim privrednim granama olakšavala je na- pad poslodavaca na nadnice i likvidiranje ranije sklopljenih kolektivnih ugovora, što sve skupa, s obzirom na težak položaj radničke klase, nije izazivalo ozbiljnije reakcije radnika. Velika nezaposlenost i strah da se lako može ostati bez posla prisiljavali su zaposlene radnike da se rijetko odlučuju na obustavu rada, a i sve češći nepovoljni ishodi radničkih akcija u znatnoj mjeri su djelovali demoralizirajuće. Uzroke tome treba dobrim dijelom tražiti i u nedovoljnoj organizacijskoj i ideološkoj pri- premi štrajkova, koji su najčešće ostajali izolirani i stoga bez solidarne podrške drugih radnika. Takva praksa mogla je ići na ruku ne samo poslodavcima već i vodstvu reformističkih sindikata koji su bili skloni kompromisu i zagovarali sporazumno rješavanje sukoba između rada i kapitala.

U nastojanju da se prilagode novim okolnostima Nezavisni sindikati stalno su dograđivali strategiju i taktiku svoje ekonomske borbe. Tako je Prvi kongres Nezavisnih sindikata u lipnju 1927. godine tražio da se posebna pažnja posveti radu s nezaposlenim radnicima i oblicima nji- hove mobilizacije za borbu. Neophodan uvjet uspješne borbe radnika kongres je, pored ostaloga, vidio u izgrađivanju jedinstvenog fronta radnika svih orijentacija, a u akcionom programu sintetizirani su os- novni pravci sindikalne aktivnosti.²⁸

Na štrajkove u razdoblju od 1925. do 1928. godine najvećim dijelom su utjecale teške ekonomske prilike, velika nezaposlenost i razbijenost sindikalnog pokreta koja je onemogućavala generalne pokrete. Zbog teškog materijalnog položaja, kako se konstatira u izvještaju Radničke komore u Splitu, od 1924. do 1928. godine iz Dalmacije je emigriralo 16.697 lica, a ako se tom broju dodaju i pomorci »ne iseljava godišnje samo 3.000 registriranih već 10.000 ili 1,5 posto stanovništva«. Realna radnička nadnica 1928. godine, prema istom izvoru, 50 posto je manja od one iz 1913. godine. Poslodavci su, koristeći se krizom u pojedinim privrednim granama (industrija, trgovina, zanatstvo i dr.), smanjivali radničke nadnice, samovoljno produžavali radno vrijeme, zanemarivali kolektivne ugovore i u pojačanoj eksploataciji vidjeli mogućnost veće konkurentne sposobnosti domaće privrede na svjetskom tržištu. Pored toga je politička reakcija u Dalmaciji svim sredstvima ometala štraj- kašku aktivnost pridajući svakom pokretu radnika unaprijed politički karakter i antidržavne ciljeve i primjenjujući prema njima najsurovije mjere.

Kao što smo vidjeli radnici su ipak pritisnuti bijedom i besposlicom stupali u tarifne pokrete i štrajkove koji su često bili spontani i neor- ganizirani, pa zato i u mnogo slučajeva neuspješni. Velik dio dalmatin- skog proletarijata, uostalom, bio je izvan sindikalnih organizacija, kako reformističkih tako i revolucionarnih. Godine 1928. u Dalmaciji je broj sindikalno organiziranih radnika u Nezavisnim sindikatima iznosio oko 1.500 (u Hrvatskoj i Slavoniji preko 10.000), dok je u okviru Oblasnog odbora reformističkih URSSJ-ovih sindikata bio 2.321 radnik, nakon pristupa Saveza pomorskih radnika u sklop URSSJ-a.²⁹ Nezavisni sindi-

²⁸ Isto, 19. IV 1927, Rezolucija I kongresa Nezavisnih sindikata; A CK SKJ, KI 1927/24—5, Rezolucija Politbiroa KPJ po pitanju sindikalnog kongresa.

²⁹ *Ujedinjeni sindikati*, br. 9—10, oktobar 1928; »Položaj radnika i sindikalni pokret u Jugoslaviji 1928—1930. g.«, Izvještaj uprave URSSJ II redovnom kongresu u Zagrebu 27—28. sept. 1931. Beograd 1931 str. 119.

kati su od svog osnutka ulagali ogromne napore da neorganiziranu radničku masu okupe u svojim pododborima i da u tarifno-štrajkaški pokret unesu više reda i planskog djelovanja. Usprkos malom broju svojih članova i neprekidnim progonima, Nezavisni sindikati su ipak, s više ili manje uspjeha, vodili kontinuirano niz štrajkova u Dalmaciji. Broj tarifno-štrajkaških akcija, a još više učešće radnika u njima, evidentno pokazuju kako je utjecaj revolucionarnih sindikata i KP na radničke mase Dalmacije daleko prelazio njihovu organizacionu moć.

Komunistička partija je stalno upozoravala na potrebu da se sindikalna štrajkaška aktivnost s malih poduzeća i radionica usmjeri na više poduzeća i među industrijskim radnicima, da se svuda tamo gdje je to moguće razvija borbeni savez radnika i seljaka, da se djelomični zahtjevi radničke klase povezuju s osnovnim zadacima Partije i da se primjenjuje taktika jedinstvenog fronta kao sredstvo za najuspješniju borbu protiv kapitala i izolaciju reformističkih vrhova. U *Rezoluciji o sindikalnom pitanju* IV kongres KPJ 1928. godine ne ističe među glavne nedostatke rada Partije u sindikatima nepostojanje njihovih komfrakcija u sindikatima i slabo povezivanje s reformističkim i drugim sindikalnim organizacijama. Umjesto konkretnih isticala su se opće parole, a u štrajkove se ulazilo bez planske pripreme sa zahtjevima koji ne odgovaraju objektivnoj situaciji. Kongres je istakao potrebu posvećivanja veće pažnje spontanim štrajkovima i stvaranju naoružanih obrambenih četa koje bi čuvale radničku klasu od sve češćih napada oružanih fašističkih grupa. Partija treba aktivnim učešćem i preuzimanjem rukovodstva u štrajkovima razvijati borbenu volju radnika i proširivati njihove zahtjeve. Tamo pak gdje su policijske vlasti zatvorile klasno-borbene sindikate (kao npr. u Dalmaciji) »mora se naći odgovarajuća forma za produženje rada, što ne isključuje borbu za legalizaciju zabranjenih sindikata«. ³⁰

*

Bez obzira na činjenicu da je u radu Nezavisnih sindikata u Dalmaciji bilo izraženo niz slabosti i nedostataka, oni su svakako, u vrijeme kada je KPJ bila zabranjena i »bijeli teror« onemogućavao njihovo slobodno djelovanje, predstavljali ne samo legalnu vezu Partije s proleterskim masama već i takve organizacije koje se energično bore za prava radničke klase, njezin drugačiji ekonomski i socijalni status. Borbena aktivnost dalmatinskih radnika predvođenih revolucionarnim sindikatima i KPJ prolazila je u razdoblju od 1918. do 1929. godine kroz plime i oseke, pa i ozbiljne krize, ali važno je da ona nikada nije prestajala, niti je sindikalni pokret ikada pao pod dominantan utjecaj reformističkih sindikata. Štrajkaška aktivnost proletarijata Dalmacije jasno je pokazala da su u složenim ekonomsko-političkim prilikama koje su vladale na ovom prostoru od 1918. godine jedino komunisti nastupali kao istinski borci za radničko jedinstvo i promjenu njihova cjelokupnog položaja, da su rezultati borbe postignuti u spomenutom razdoblju bili nesumnjivo značajni za poboljšanje teškog položaja radničke klase i da bi rezultati te borbe protiv kapitalista u svakom slučaju bili još zapaženiji da je došlo do organizacionog ujedinjenja sindikata i jedinstvenog nastupa radničke klase u zaštiti njihovih interesa.

³⁰ IA KPJ, tom II, Kongresi i zemaljske konferencije KPJ 1919—1937, Beo-

Tonči Šitin: THE STRUGGLE OF DALMATIAN WORKERS FOR THE BETTERMENT OF THEIR ECONOMIC POSITION (1918—1929)

Summary

The strikes of Dalmatian proletariat as a way of their economic struggle for their class interest, were determined by the economic and political situation in Yugoslavia in general, and especially in Dalmatia. It was also determined by the oscillations in the organizing development of the syndicates under the influence of KPJ which led most of the workers' movements.

The syndicate movement was politically divided between the dominant communist movement (CRSVJ and Independent syndicates) and the reform party (ORS, GRS, and URSSJ) and this hindered its unitary proletarian front and it also weakened the common class struggle of the workers against the united capital.

Led by the communists, the masses of revolutionary-minded workers in Dalmatia became members of the syndicates until midtwenties and with heavy strikes they pressed the bourgeoisie to meet many of their demands. After the contra-revolutionary attack of the bourgeoisie in 1920, the situation changed completely. It is the beginning of a new period where we see relentless struggle of the Independent syndicates, not only against the ruthless capitalist exploitation and the disrespect of the workers' legislature, but also against the opportunistic reform syndicates which, because of their collaboration with the system, lost the favour of the Dalmatian proletariat.

The analysis of the strike actions in the period between 1921. and 1929. shows that their intensity varied and that the workers' struggle was becoming more and more defensive. It is also important to stress that the unsuccessful actions were result (apart from the police pressure) of the fractions within the syndicate movement itself. Although weak in their organisation, the Independent syndicates had more influence on the unorganised workers. They gained their favour and support together with successful struggle for some everyday interest of the workers.

These economic actions of the workers under the influence of KPJ were an important part of the general revolutionary struggle of the proletariat against the bourgeois leadership. The character of the syndicate struggle thus gained eminent political significance and the syndicate played the role of an active political strength for the changes in society.